

ОБРАЗИ Я-РЕАЛЬНОГО ТА Я-ІДЕАЛЬНОГО У ЖІНОК В АБ'ЮЗИВНИХ СТОСУНКАХ

Клімаш Тамара Петрівна¹

¹Аспірант кафедри загальної психології, Київський Національний університет ім. Т. Шевченка, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0872-2270>

UDC: 159.92.

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження образів Я-реального та Я-ідеального у жінок в аб'юзивних стосунках визначається важливістю теоретичних та практичних запитів сучасного суспільства. Роль жінки у соціумі, специфіка побудови міжособистісних стосунків, психологічні аспекти аб'юзивних стосунків стали предметом наукового пошуку багатьох вітчизняних та більшою мірою зарубіжних дослідників. Теоретико-методологічну базу дослідження образів Я-реального та Я-ідеального у жінок в аб'юзивних стосунках розробили Дж. Бердахл, С. Мур, Н. Бучанан, Л. Фіцджеральд, К. Броун, Р. Сміз, Дж. Холмберг, Дж. Корніш, І. Хобман, С. Рестубог, Д. Дютон, Т. Орава, П. МакЛеод та інші. Мета статті полягає у визначенні особливості формування та прояву образів Я-реального та Я-ідеального у жінок в аб'юзивних стосунках.

Визначено, що Я-концепція людини є основоположною у формуванні її особистості. Розглянуто чотири статуси формування образу Я: досягнута ідентичність, ідентифікаційний мораторій, неоплачена ідентичність, дифузна ідентичність. Проаналізовано особливості та чинники, що зумовлюють формування трьох модальностей Я-концепції: Я-реальне, Я-ідеальне та Я-дзеркальне. У структурі Я-концепції розглядаються чотири компоненти як регулятори поведінки людини: когнітивний, афективний, конативний і провідні життєві смисли, їх прояв у ситуаціях соціальної взаємодії. На основі аналізу літературних джерел механізмами маніпуляції у аб'юзивних стосунках визначаються фізичне та психологічне насилля, останнє уособлюється в словесних образах, соціальній та економічній ізоляції тощо.

Перспективою подальших досліджень визначається здійснення емпіричного аналізу формування образів Я-реального та Я-ідеального у жінок в аб'юзивних стосунках. Предметом наукового інтересу визначається самооцінка жінки в аб'юзивних стосунках як чинник формування її Я-концепції.

Ключові слова: Я-концепція, Я-образ, Я-ідеальне, Я-реальне, аб'юзивні стосунки, міжособистісні стосунки, самооцінка, психологічне насилля.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Вивчення психологічних особливостей жінок, котрі формуються та проявляються в соціальній сфері, є одним із важливих аспектів соціально-психологічних досліджень. Актуальність цього питання ґрунтується як на запитах суспільства, котрі пов'язані з наявністю проблем домашнього насилля та психологічного насилля у

стосунках, так і з потребами теоретичного вивчення аб'юзивних стосунків у рамках дослідження соціальної психології. Розгляд особливостей формування образів Я-реальне та Я-ідеальне у жінок, котрі знаходяться в аб'юзивних стосунках не був здійснений дотепер попри наявність інформації щодо впливу характерних властивостей аб'юзивних стосунків на особистості їх учасни-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Tamara Klimash

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

ків. Досі говорячи про аб'юзивні стосунки дослідники більшою мірою звертаються до конструкту «психологія жертви», тим не менш важливо дослідити наслідки перебування в аб'юзивних стосунках для жінок на рівні зміни їх Я-концепції та особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження психологічного стану жінок, котрі перебували під тривалим фізичним насиллям стало предметом наукового пошуку плеяди вчених: Дж. Бердахл, С. Мур, Н. Бучанан, Л. Фіцджеральд, М. Студ, Ю. Гаттікер, К. Брауні. Фізичне та сексуальне насилля вдома та на робочому місці набуло особливого значення та отримало увагу науковців після почутку руху #MeToo, зокрема, цим питанням займались: К. Броун, Р. Сміз, Дж. Холмберг, Дж. Корніш, Г. Нігро, І. Росс, Т. Біннс., С. Куртц. Психологічне насилля, що повною мірою найбільше проявляється у аб'юзивних стосунках (від англ. *abusive relationships*) як нездоровій формі романтичних стосунків, було досліджене значно менше. Аб'юз як явище досліджували І. Хобман, С. Рестубог, Д. Дюгон, Т. Орава, П. МакЛеод.

Загалом, вивчення не лише формування, розвитку особистості аб'юзера та його жертви, а й їх психологічних особливостей, дозволить дати відповідь на практичний запит соціуму щодо зменшення кількості таких стосунків, їх профілактики. Це допоможе знайти відповідь на питання, чому жінки, відчуваючи психологічний тиск та пригнічення, продовжують перебувати у аб'юзивних стосунках та як саме можна надати їм допомогу, підштовхнути до виходу з них. Варто зауважити, що питання образу жінки, котра перебуває або перебувала у аб'юзивних стосунках, її уявлень про свої Я-реальне та Я-ідеальне, було досліджено мало, проте знайшло своє місце у працях М. Крістенсен, Р. Брайден, М. Дієтріч, К. Шеррод.

Мета статті полягає у визначенні особливості формування та прояву образів Я-реального та Я-ідеального у жінок в аб'юзивних стосунках.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел та узагальнення. Ці методи теоретичного аналізу дозволяють визначити сучасний стан проблеми, об'єктом наукового інтересу при цьому стають дискусійні аспекти обраного питання. Аналіз літературних джерел дає змогу класти первинне уявлення щодо проблеми

формування образів Я-реального та Я-ідеального жінок у аб'юзивних стосунках.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Розвиток образів Я-реального та Я-ідеального жінок, що перебувають в аб'юзивних стосунках, на сьогодні не досліджені ні вітчизняними, ні зарубіжними науковцями, тому варто дослідити цю динаміку шляхом порівняння теоретичних засад вивчення Я-концепції та психологічних підходів до вивчення аб'юзивних стосунків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття Я-концепції людини. У науковій літературі поняття «образ Я» з'явилося у зв'язку з необхідністю дослідження і опису глибинних психологічних структур і процесів особистості. Воно використовується разом з такими поняттями, як «самосвідомість», «самооцінка», «Я-концепція», «картина Я», «уявлення про себе» і нерозривно з ними пов'язане (Райгородский, 2003). Зміст і обсяг поняття «Я-концепція» до теперішнього часу залишаються дискусійними. Основоположником вивчення Я-концепції прийнято вважати У. Джемса (William James) (Хьелл, Зиглер, 2014). Глобальне особистісне «Я» він розглядав як двоїсте утворення, в якому поєднуються Я-свідоме (I) і Я-як-об'єкт (Me). Це дві сторони однієї цілісності, котрі існують одночасно. Перша являє собою чистий досвід, а друга – зміст цього досвіду.

Розвиток Я-концепції відбувається на основі двох типів сенсорних сигналів: безпосереднього сприйняття і послідовних реакцій людей, з якими індивід себе ідентифікує (Бернс, 1986). Я-концепція є когнітивно-емоційним комплексом з рівнем усвідомленості і виконує адаптаційну функцію переважно в новій ситуації, а умовою розвитку «образу Я» є ідентифікація з позицією значущого іншого, з його статусом та його референтною групою (Столин, 1983). Однак з цих позицій не вивчено – за допомогою яких внутрішніх механізмів відбувається усвідомлення особистістю відображених зовнішнім оточенням її характеристик і чому Я-концепція видається соціальною за походженням.

У рамках когнітивної психології Я-концепція відноситься до процесу, що характеризує самопізнання особистості. Її цілісність при цьому заперечується, оскільки вважається, що людина володіє множинними кон-

цепціями «Я» і процесами самоконтролю, які можуть змінюватися в різні моменти часу від ситуації до ситуації (Бернс, 1986). У структурі «Я» представники цього напрямку, зокрема Х. Маркус, виділяють «Я-схеми» – когнітивні структури, узагальнення щодо себе, зроблені на основі минулого досвіду, які направляють і впорядковують процес переробки інформації, пов'язаної з «Я» (Хьелл, Зиглер, 2014).

Пізніше Дж. Марсія уточнив, що в процесі формування ідентичності («образу Я») виділяється чотири її статуси, що визначаються залежно від ступеня самопізнання індивіда (Хьелл, Зиглер, 2014):

- ◆ досягнута ідентичність (встановлена після пошуку і вивчення себе);
- ◆ ідентифікаційний мораторій (в період кризи ідентичності);
- ◆ неоплачена ідентичність (прийняття ідентичності іншого без процесу самопізнання);
- ◆ дифузна ідентичність (позбавлена будь-якої ідентичності або зобов'язань перед будь-ким).

Розуміння «образу Я» Р. Бернса пов'язане з уявленнями про самооцінку як сукупності установок «на себе» і як суми всіх уявлень індивіда про самого себе (Бернс, 1986). Це впливає з виділення описової та оціночної складових Я-концепції. Описова складова відповідає терміну «картина Я», а оціночна складова – терміну «самооцінка», або «прийняття себе». На думку Р. Бернса, «образ Я» визначає не просто те, що собою являє індивід, а й те, що він про себе думає, як дивиться на можливість розвитку в майбутньому (Бернс, 1986). Розглядаючи структуру Я-концепції, Р. Бернс зазначає, що «образ Я» і самооцінка піддаються лише умовному концептуальному розрізненню, оскільки в психологічному плані вони нерозривно пов'язані між собою (Бернс, 1986).

Говорячи про співвідношення самооцінки та Я-концепції, варто згадати про модальності останньої, котрі можуть спричинити коливання самооцінки. Прийнято виділяти три модальності Я-концепції (Хьелл, Зиглер, 2014):

- Я-реальне – включає реальні психологічні особливості індивіда, його роль та статус в соціумі.
- Я-ідеальне – образ, котрий індивід вважає ідеаль-

ним, наділяючи його бажаними для себе якостями та властивостями.

- Я-дзеркальне – той набір індивідуально-психологічних якостей, яким, на думку людини, наділяють її інші індивіди.

Значна розбіжність між цими образами зумовлює створення у людини негативної самооцінки, у той час, як невелика розбіжність між Я-реальним та Я-ідеальним стимулює людину до розвитку і, як результат, покращує її самооцінку.

Вважається, що формування особистості відбувається під впливом інших людей і предметної діяльності (Столин, 1983). При цьому оцінки інших людей включаються в систему самооцінок особистості. Далі самосвідомість включає відділення суб'єкта від об'єкта, «Я» від «не-Я». Наступним елементом є забезпечення визначення мети й ставлення, заснованих на зіставленні, зв'язках предметів і явищ, розумінні і емоційних оцінках. Через діяльність людини відбувається формування свідомості (самосвідомості), яка надалі впливає і регулює її.

Самосвідомість також «випрямляє» когнітивні компоненти «образу Я», підлаштовуючи їх до рівня вищих ціннісних орієнтацій особистості. На людину впливають не тільки ці вищі міркування, а й фактори нижчого порядку: особливості ситуації, спонтанні емоційні імпульси тощо. Це дуже ускладнює прогнозування поведінки особистості на основі її самосвідомості, викликаючи в деяких випадках скептичне ставлення до регулятивної функції «Я».

Категорії «Я-концепції» базуються на сприйнятті внутрішньогрупової та міжгрупової відмінностей. Вони організовані в ієрархічно класифіковану систему та існують на різних рівнях абстрагування: чим більший обсяг значень охоплює категорія, тим вище рівень абстрагування, і кожна категорія включена в якусь іншу (вищу) категорію, якщо вона не є найвищою (Хьелл, Зиглер, 2014). Поняття «Я-концепція» і самосвідомість тотожні одне одному, оскільки визначають одне явище, що спрямовує процес ідентифікації особистості.

Виходячи з вищесказаного, Я-концепція може бути представлена як структура, що виконує функцію регуляції поведінки у відповідних умовах, що включає в себе такі компоненти (Столин, 1983):

- ⇒ провідні життєві смисли – обумовлюють особистісну упередженість у виборі напрямку в розвитку і реалізації граничних життєвих смислів, що визначають розвиток і самореалізацію індивіда;
- ⇒ когнітивний компонент – відноситься до самовизначення в термінах фізичних, інтелектуальних і моральних особистісних рис;
- ⇒ афективний компонент – включає поточний психічний стан особистості;
- ⇒ конативний компонент – складається з поведінкових характеристик, що є важливим регулятором самосвідомості і соціальної поведінки, та визначається провідним стилем діяльності особистості.

У концепції самосвідомості Р. Ассаджіолі (Roberto Assagioli) виділяються: процес – «персоналізація» і структура – набір «субперсон», або «субособистостей». При цьому структурні зміни в Я-концепції особистості вважаються наслідком процесів «персоніфікації» і «персоналізації». Такі зміни, у свою чергу, пов'язані з особливостями самоототоження і самоприйняття людини. Субособистості являють собою динамічну підструктуру особистості, яка володіє відносно незалежним існуванням.

Персональне-Я включає в себе безліч динамічних «образів Я» (субособистостей), що утворюються в результаті ідентифікації себе з тими ролями, які людина грає в житті. Важливим внеском психосинтезу, як одного з напрямів психології в розвиток поняття Я-концепції, є твердження про відповідність окремих ідентифікованих образів-Я персонального Я, а також про неприпустимість домінування над ним будь-яких з субособистостей (Райгородский, 2003).

У свою чергу, В. Столін в «Я-концепції» виділяє три рівні (Столин, 1983):

- фізичний «образ Я» (схема тіла), обумовлений потребою у фізичному благополуччі організму;
- соціальна ідентичність, пов'язана з потребою людини належати до спільності і обумовлена прагненням бути в цій спільності;
- диференційований «образ Я», що характеризує знання про себе в порівнянні з іншими людьми, що надає індивіду відчуття власної унікальності і

забезпечує потреби в самовизначенні і самореалізації.

При цьому В. Столін відзначає, що аналіз продуктів самосвідомості, які виражаються в структурі поглядів на себе, Я-концепції, здійснюється або як пошук видів і класифікацій «образів Я», або як пошук «вимірів», тобто змістовних параметрів цього образу (Столин, 1983).

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що поняття Я-концепції людини має соціальне походження та включає в себе оцінки особистості самої себе, свого оточення, уявлення про те, як інші її описують, самоствавлення та уявлення про власні індивідуально-психологічні, соціальні характеристики та властивості. Не дивлячись на те, що Я-концепція є баченням людини самої себе, вона формується під впливом соціуму, а особливо – значущих референтних осіб. Оскільки любовні стосунки є одними з найбільш близьких, інтимних, партнер виступає для індивіда значущою особою, а тому саме він має найбільший та найвагомійший вплив на формування та зміни у Я-концепції людини.

Поняття аб'юзивних стосунків та їх характеристика. Хоча не існує загальноприйнятого визначення психологічного чи емоційного аб'юзу, деякі ключові елементи послідовно відображаються в робочих визначеннях цього конструкту. Зокрема, С. Мерфі та М. Каскарді (Murphy, C. M., & Cascardi, M.) припускають, що аб'юз є однією із форм психологічного насилля, що складається з примусових чи недоброзичливих дій, призначених для заподіяння емоційної шкоди чи загрози останньої (Murphy, Cascardi, 2005). На відміну від фізичної насильницької поведінки, спрямованої на тілесну цілісність індивіда, у психологічному вимірі аб'юзивна поведінка спрямована на емоційне самопочуття. Аб'юзивна поведінка часто викликає страх, посилює залежність або шкодить уявленням людини про саму себе: її Я-концепції (Dimmitt, 1995). Д. Грем, І. Роулінгс та Н. Ріміні (Graham, D. L. R., Rawlings, E., & Rimini, N.) зазначають, що аб'юз як концепт характеризує широкий діапазон поведінки інтимних стосунків, що охоплює континуум м'яких примусових дій, які періодично трапляються у добре налагоджених відносинах до всеосяжної схеми панування примусу та контролю

лю розуму, виявлених у самих екстремальних формах аб'юзу (Graham, Rawlings & Rimini, 1988).

Питання оцінювання та описання аб'юзу є важливим пріоритетом для прогресу у його вивченні. Частіше за все, говорячи про аб'юз на теоретичному рівні, дослідники мають на увазі короткі списки агресивних дій, здебільшого словесного характеру або, якщо мова йде про довготривалі нездорові стосунки, сильно виражену примусову поведінку (LaMotte, Gower, Miles-McLean, Farzan-Kashani & Murphy, 2019). На емпіричному рівні залишається відкритим питання адекватності оцінки широкої області емоційного насильства зазначеними вище конструктами. Клінічні та якісні дослідження стану жінок, котрі перенесли фізичне насилля та тих, що перебувають у проблемних стосунках, виявили кілька під категорій аб'юзивної поведінки. Насамперед, С. Мерфі та М. Каскарді (Murphy, S. M., & Cascardi, M.) говорять про ізоляцію та обмеження діяльності партнерки, її соціальних контактів, напади на самооцінку партнера, використовуючи принизливі коментарі, образи, знищення майна та різного роду загрози, завдання шкоди чи насильства (Murphy, Cascardi, 2005).

К. Браун (Brown, K. S) розглядає аб'юз як тип емоційного зловживання, що чинить тривалий виснажливий вплив на самооцінку жінки, що, у свою чергу, зменшує її здатність подолати жорстоке насильство (Brown, 2019). Отже, жінка, котра перебуває під постійним психологічним тиском, моральним насиллям, потрапляє в пастку: відчуває себе негідною або неспроможною для того, щоб протистояти насиллю.

Аб'юзер м'яко посягає на застосування примусової сили (наприклад, загрози тяжкого фізичного ушкодження), щоб встановити домінування над жінкою. Дослідники зазначають, що чоловіки-аб'юзери у ситуаціях конфліктної взаємодії надають перевагу використанню методів емоційного впливу, прагнучи викликати страх та покору у свого партнера (Graham, Rawlings & Rimini, 1988). При цьому, чоловіки у здорових стосунках здебільшого використовують методи раціонального впливу: переконання, заклики до раціональних обмірковувань, аналіз попереднього досвіду тощо.

Загалом, існує багато різновидів емоційних/

психологічних проявів аб'юзу в стосунках. Перш за все, мова йде про словесні висловлювання, котрі можуть призводити і до фізичного насилля (Collin-Vézin, Hébert, Manseau, Blais, & Fernet, 2006). До них належать глузування, образливі назви та публічні приниження, котрі спричиняють виникнення психологічного дискомфорту у жінки. Виявилось, що основною функцією цього прояву аб'юзивної поведінки є контролююча. Коли аб'юзер глузує зі своєї партнерки, вона відчуває його психологічну перевагу та силу, вважаючи себе при цьому недостойною та нікчемною (Champion, 1996). Тому чим активніше аб'юзер показує свою домінуючу позицію, тим сильнішим є його контроль над жертвою, і тим слабшою є психологічна стійкість останньої.

Ламотт А., Говер, Т. (LaMotte, A. D., Gower, T.) зазначають ревності як ще одну, не менш популярну форму емоційного насилля (LaMotte, Gower, Miles-McLean, Farzan-Kashani & Murphy, 2019). Вважається, що аб'юзери здатні проявляти ревності в перебільшеній, агресивній формі. Вони можуть ревнувати свою партнерку до друзів, знайомих, колег, незнайомих людей та навіть членів родини. При цьому вони наголошують на власній важливості в житті жертви та тому, що вона не потрібна іншим людям, котрі можуть її зрадити (LaMotte, Gower, Miles-McLean, Farzan-Kashani & Murphy, 2019). Завдяки цьому під впливом ревності у аб'юзивних стосунках самооцінка жінки, її самоцінність значно знижуються, а також у неї виникає соціальна ізоляція.

Окрім соціальної ізоляції, у аб'юзивних стосунках значне місце має також ізоляція фінансова, згідно з авторитетною думкою Хадсон У., Мчінтош С. (Hudson, W. W., & McIntosh, S. R.) (Hudson, McIntosh, 1981). Аб'юзери таким шляхом намагаються позбавити свою партнерку доступу до фінансів або зробити його дуже обмеженим. Жінка в такій ситуації відчуває ще більшу психологічну залежність та владу від свого партнера (Dimmitt, 1995). Разом з тим, вона стає ізольованою від соціальної підтримки, а тому аб'юзер стає для неї основним джерелом близьких (хоч і хворобливих) стосунків.

Отже, аб'юз є однією із форм психологічного насилля, що складається з примусових чи недоброзичливих дій, призначених для заподіяння емоційної шко-

ди чи загрози останньої. Для здійснення тиску та встановлення контролю над жертвами, аб'юзер схильний використовувати методи емоційного впливу. Одними з найбільш поширених є словесні засоби приниження та пригнічення гідності своєї партнерки аб'юзером, а також гіперболізовані прояви ревнощів. Психологічний тиск та обмеження незалежності жінки відбувається також за рахунок її фінансової та соціальної ізоляції партнером. Позбавляючись цих двох опор, жінка відчуває свою залежність від аб'юзера, його силу та власну безпорадність.

Особливості розвитку образів Я-реальне та Я-ідеальне жінки в аб'юзивних стосунках. Вищенаведені теоретичні підходи до визначення психологічних особливостей аб'юзивних стосунків доводять, що маніпулятивні та насильницькі дії аб'юзера негативно впливають на самоприйняття та самоствавлення жінки до себе. Разом з тим, вони погіршують її самооцінку. К. Роджерс (Carl Ransom Rogers) розглядав самооцінку через «Я-концепцію» особистості, яка формується в процесі соціалізації особистості завдяки взаємодії зі значущими іншими (Collin-Vézin, Hébert, Manseau, Blais & Fernet, 2006). Значущою персоною в житті жінки, котра знаходиться в аб'юзивних стосунках, є її партнер.

У здоровому варіанті стосунків партнери дають один одному зворотний зв'язок, стимулюють до розвитку та подають приклад. Це сприяє позитивному розвитку Я-концепції людини. Оскільки основною характеристикою аб'юзивних стосунків є пригнічення самооцінки партнера аб'юзером та психологічний тиск, у жінки складається неадекватне сприймання себе. Психологічне насилля аб'юзера впливає на всі компоненти Я-концепції (Champion, 1996). По-перше, він насаджує своїй жертві неправильне сприймання себе, неадекватні думки, котрі вона, в силу віри в його авторитет, сприймає як реальні: починає вірити у свою слабкість, неспроможність, невдачливість. По-друге, аб'юзер впливає на емоційно-ціннісний компонент, викликаючи у жінки злість на себе, невпевненість, зневіру тощо. Як наслідок, її самооцінка стає негативною. Неадекватні, нерациональні думки та уявлення про себе сприяють створенню відповідно неадекватної самооцінки. По-третє, негативне бачення свого образу та низька самоо-

цінка вимагають від людини відповідної поведінки, а, відтак, жінка починає бути такою, як говорить про неї її аб'юзер-партнер. Через призму своєї «Я-концепції» людина бачить світ, але вона не контролює і не регулює свої дії та дії іншої людини, скоріше вона символізує головну частину свідомого досвіду індивідуума, а поведінка людини лише узгоджується з нею (Бернс, 1986).

Сама «Я-концепція» включає в себе крім нашого сприйняття ще й те, якою є людина, і той образ, якою, на її думку, вона повинна бути або хотіла б бути (Столин, 1983). Тому, впливаючи на загальний образ Я-концепції жінки, аб'юзер впливає на розвиток, або навіть можна сказати, що він формує її модальності. Зауважимо, що розвиток образів Я-реального та Я-ідеального жінок, що перебувають в аб'юзивних стосунках, не досліджені ні вітчизняними, ні зарубіжними науковцями, тому припущення про цю динаміку можна сформулювати шляхом порівняння теоретичних засад вивчення Я-концепції та психологічних підходів до вивчення аб'юзивних стосунків.

Я-реальне та Я-ідеальне жінки, що перебуває в аб'юзивних стосунках, відбувається під постійним психологічним тиском, критикою та негативною оцінкою. Відповідно, свій образ реального Я жінка сприймає як поганий, нікчемний, котрий має багато недоліків. При цьому, ідеальне Я розвивається також під впливом авторитетної постаті: партнера, а тому залежить від його бачення ідеалу своєї жертви (Christensen, Brayden, Dietrich, McLaughlin, Sherrod & Altemeier, 1994). Точніше, мова йде про той ідеальний образ, котрий чоловік-аб'юзер намагається створити у свідомості своєї партнерки. У результаті, розрив між Я-реальним та Я-ідеальним є дуже великим, усвідомлюючи його недосяжність, самооцінка жінки значно занижується, вона відчуває себе ще більш пригнічено.

Я-концепція включає як самоствавлення особистості до себе, так і її самооцінку, що входить в Я-образ, який інтегрує в собі ці два компоненти. Якщо самоствавлення початково формується як інтеріоризоване ставлення значущих інших і первинно є емоційним утворенням, то самооцінка виробляється пізніше на основі самоствавлення (Столин, 1983). Проблема психологічного впливу аб'юзивних стосунків полягає у тому, що спочатку жінка інтеріоризує негативне ставлення та

уявлення про себе, котре транслює її її партнер, проте з часом вона приймає його позицію. У результаті цього, її вторинне самоутворення – самооцінка – також залежить від того негативного образу, котрий був сформований партнером-аб'юзером (Graham, Rawlings, Rimini, 1988). У міру розвитку індивіда його самоставлення, крім емоційних характеристик, набуває оцінкових, але ядро само ставлення, як і раніше, є емоційним. Це є «Ахіллесовою п'ятою» жінки, котра перебуває в аб'юзивних стосунках, оскільки аб'юзер здійснює свій вплив саме на емоційний компонент особистості своєї жертви, вона стає не стабільною, мислить ірраціонально, а тому сприймає на віру його слова про себе, даючи при цьому йому можливість впливати на її Я-концепцію.

Висновки. Поняття Я-концепції людини має соціальне походження та включає в себе оцінки особистості самої себе, свого оточення, уявлення про те, як інші її описують, самоставлення та уявлення про власні індивідуально-психологічні, соціальні характеристики та властивості. Не дивлячись на те, що Я-концепція є баченням людини самої себе, вона формується під впливом соціуму, а особливо – значущих референтних осіб. Оскільки любовні стосунки є одними з найбільш близьких, інтимних, партнер виступає для індивіда значущою особою, а тому саме він має найбільший та найвагоміший вплив на формування та зміни у Я-концепції людини.

Аб'юзивна форма стосунків є нездоровою та основою на сильному емоційному зв'язку між жертвою та аб'юзером. Останній прагне викликати у жінки особливі емоційні стани, коли вона відчуває власну безпорадність, нікчемність, а, відповідно, і залежність від аб'юзера. При цьому, одним з ключових механізмів аб'юзера є вплив на самоставлення, на самооцінку жертви за рахунок створення її неадекватного Я-образу. Реальне Я сприймається жінкою в негативному спектрі, а ідеальне Я є надто віддаленим та недосяжним.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки проблема формування образів Я-реального та Я-ідеального у жінок, котрі перебувають в аб'юзивних стосунках, вивчена ще недостатньо, здебільшого на теоретичному рівні, нами вбачається перспективним проведення емпіричного дослідження Я-образів жінок

згідно встановленої теоретичної моделі. Разом з тим, важливим є також дослідження інших соціально-психологічних особливостей та співвіднесення їх з образами Я-реального та Я-ідеального.

References (Transliteration):

- Berns, R. (1986). *Razvitiye YA-kontseptsii i vospitaniye [Self-concept development and education]*. Moscow.: Progress [in Russian].
- Raygorodskiy, D.Y. (2003). *Psikhologiya samosoznaniya: Khrestomatiya. [The Psychology of Self-Consciousness]*. Samara: Izdatel'skiy dom «Bakhrakh-M» [in Russian].
- Stolin, V.V. (1983). *Samosoznaniye lichnosti [Self-awareness of personality]*. Moscow: Prosveshcheniye [in Russian].
- Khyell, L., Zigler D. (2014). *Teorii lichnosti [Personality theories]*. Per. s angl. S Melenevskaya, D. Viktorova. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Brown, K.S. (2019). # metoo: Sexual Harassment within Psychology, Social Work, and Marriage/Couple and Family Therapy Training Programs. *Journal of Feminist Family Therapy*, 31(4),195-210. doi:10.1080/08952833.2019.1676958
- Champion, J.D. (1996). Woman abuse, assimilation, and self-concept in a rural Mexican American community. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*,18(4),508-521. doi:10.1177/07399863960184005
- Christensen, M.J., Brayden, R.M., Dietrich, M.S., McLaughlin, F.J., Sherrod, K. B., & Altemeier, W.A. (1994). The prospective assessment of self-concept in neglectful and physically abusive low-income mothers. *Child Abuse & Neglect*, 18(3),225-232. doi: 10.1016/0145-2134(94)90107-4
- Collin-Vézin, D., Hébert, M., Manseau, H., Blais, M., & Fernet, M. (2006). Self-concept and dating violence in 220 adolescent girls in the child protective system. – *In Child and Youth Care Forum*, 35(4), 319-326. doi: 10.1007/s10566-006-9019-6
- Dimmitt, J.H. (1995). Self-concept and woman abuse: a rural and cultural perspective. *Issues in mental health nursing*, 16(6),567-581. doi: 10.3109/01612849509009400
- Graham, D.L.R., Rawlings, E., & Rimini, N. (1988). Survivors of terror: Battered women, hostages and the Stockholm Syndrome. In K. Yllo & M. Bograd (Eds.), *Feminist perspectives on wife abuse* (pp. 217-233). Beverly Hills, CA: Sage.
- Hudson, W.W., & McIntosh, S.R. (1981). The assessment of spouse abuse: Two quantifiable dimensions. *Journal of Marriage and the Family*, 43(4), 873-888. doi: 10.2307/351344
- La Motte, A. D., Gower, T., Miles-McLean, H., Farzan-Kashani, J., & Murphy, C.M. (2019). Trauma's influence on relationships: clients' perspectives at an intimate partner violence intervention

program. *Journal of family violence*, 34(7), 655-662. doi: 10.1007/s10896-018-0004-2

Murphy, C.M., & Cascardi, M. (2005). *Treating the abusive partner: an individualized cognitive-behavioral approach*. Guilford Press.

Smith, R.D., Holmberg, J., & Cornish, J.E. (2019). Psychotherapy in the #MeToo era: Ethical issues. *Psychotherapy*, 56(4), 483-490. doi: 10.1037/pst0000262

Walker, L.E. (2009). *The Battered Woman Syndrome*. Springer Publishing Co., New York.

Tamara Klimash

Graduate student, Taras Shevchenko National University of Kiev, Kyiv (Ukraine)

SELF-REAL AND SELF-IDEAL IMAGES OF WOMEN HAVING ABUSIVE RELATIONSHIPS

ABSTRACT

The research on the Self-real and Self-ideal images of women having abusive relationships is important due to theoretical and practical challenges of modern society. Women's role in society, the specifics of interpersonal relationships, the psychological aspects of abusive relationships are the subject of scientific searches for many national and foreign researchers. The article purpose is to determine the features, formation and manifestation of Self-real and Self-ideal images of women having abusive relationships.

An individual's self-concept is fundamental for the formation of his or her personality. Four formation statuses for a self image are considered: achieved identity, identification moratorium, unpaid identity, diffuse identity. We have analyzed the features and factors determining the formation of three modalities of self-concept: Self-real, Self-ideal and Self-mirrored. Attention is drawn to the formation of four components: cognitive, affective, conative and leading life meanings, and their manifestations during social interactions. Basing on the performed literary review, we have determined the manipulative mechanisms in abusive relationships, namely, physical and psychological violence, the latter means offensive language, social or economic isolation. The analyzed theoretical models of abusive relationships have revealed that women's self-esteem is significantly reduced under psychological violence characteristic for abusive relationships. By creating a big gap between a woman's Self-real and the Self-ideal

images, her abuser introduces her into a state of helplessness and dependence.

The further research will focus on an empirical analysis of the formation of Self-real and Self-ideal images of women having abusive relationships, self-esteem of women having abusive relationships as a factor influencing their self-concept.

Key words: Self-concept, Self-image, Self-ideal, Self-real, abusive relationships, interpersonal relationships, self-esteem, psychological violence.

Климаш Тамара Петровна

Аспирант кафедри общей психології, Київський Національний університет імені Т. Шевченка, м. Київ (Україна)

ОБРАЗ Я-РЕАЛЬНОГО И Я-ИДЕАЛЬНОГО У ЖЕНЩИН В АБЪЮЗИВНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

АННОТАЦИЯ

Актуальность исследования образов Я-реального и Я-идеального у женщин, находящихся в абьюзивных отношениях, определяется важностью теоретических и практических запросов современного общества. Роль женщины в социуме, специфика построения межличностных отношений, психологические аспекты абьюзивных отношений стали предметом научного поиска многих отечественных и в большей степени зарубежных исследователей. Теоретико-методологическую базу исследования образов Я-реального и Я-идеального у женщин в абьюзивных отношениях составляют работы Дж. Бердахл, С. Мур, Н. Бучанан, Л. Фицджеральд, К. Броун, Р. Смиз, Дж. Холмберг, Дж. Корниш, И. Хобман, С. Рестубог, Д. Дютон, Т. Орава, П. МакЛеод и другие. Цель статьи заключается в определении особенностей формирования и проявления образов Я-реального и Я-идеального у женщин в абьюзивных отношениях.

Определено, что Я-концепция человека является основополагающей в формировании его личности. Рассмотрены четыре статуса формирования образа Я: достигнутая идентичность, идентификационный мораторий, неоплаченная идентичность, диффузная идентичность. Проанализированы особенности и факторы, обуславливающие формирование трех модальностей Я-концепции: Я-реальное, Я-идеальное и Я-зеркальное.

В структуре Я-концепции рассматриваются четыре компонента как регуляторы поведения человека: когнитивный, аффективный, конативный и ведущие жизненные смыслы, их проявление в ситуациях социального взаимодействия. На основе анализа литературных источников механизмами манипуляции в абьюзивных отношениях определяются физическое и психологическое насилие, последнее олицетворяется в словесных образах, социальной и экономической изоляции. Выделена основополагающая причина нахождения женщин в абьюзивных отношениях. В процессе анализа теоретических моделей было установлено, что из-за применения психологического насилия к женщине в абьюзивных отношениях, ее самооценка значительно снижается. Создавая большую разницу между Я-реальным и Я-идеальным женщины, абьюзер привязывает ее к себе и вводит в состояние беспомощности и зависимости.

Перспективой дальнейших исследований определяется осуществления эмпирического анализа формирования образов Я-реального и Я-идеального у женщин в абьюзивных отношениях. Предметом научного интереса определяется самооценка женщины в абьюзивных отношениях как фактор формирования ее Я-концепции.

Ключевые слова: Я-концепция, Я-образ, Я-идеальное, Я-реальное, абьюзивные отношения, межличностные отношения, самооценка, психологическое насилие.

Дата отримання статті: 21.07.2020

Дата рекомендації до друку: 20.08.2020

Дата оприлюднення: 31.08.2020